

DİVAN ŞİİRİNDE YER ALAN ATASÖZLERİNİN OLUMSUZ DUYGULAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Yeliz YASAK PERAN*

Öz

Toplumsal hayatın her alanından yadsınamaz örnekleri içinde barındıran atasözleri toplumun ortak duyuş ve düşünüşünün güzel ve yalın bir şekilde ifade edilmiş halidir. Bu sözlerde ait olduğu toplumun yaşayışına dair pek çok şeyini görmek mümkündür. Sanatçı da içinde yaşadığı toplumun duyuş ve düşünüş tarzından etkilenmiş ve bu etkiyi meydana getirdiği eserine yansıtmıştır. Klasik şairlerimizin şiirlerinde de atasözlerinin tesiri açıkça kendini göstermiş ve özellikle toplumdan uzaklığıyla eleştirilen şairler, eserlerinde halkın ortak malı olan atasözlerini kullanarak yıllardır kendilerine yapılan bu eleştirileri haksız çıkaracak nitelikte başarılı örnekler ortaya koymuşlardır. Bu makale için Divan şiirinde yer alan atasözlerine müstakil olarak yer veren günümüz harfleriyle basılmış dört eser incelenmiş ve bu dört eser içerisindeki atasözleri “Acımasızlık, ah etmek, ağlamak, alışkanlık, asilik, aşırılık, avunmak, aylık, bencillik, bıkmılık, çaresizlik, çekingenlik, dert çekme, dışlanma, fesatlık, gaddarlık, gammazlık, gurbet, gönül yıkmak, güvensizlik, kötülüğe sevinmek, hayal kurmak, hayret, hurs, hıyanet, hüznün, iğrenmek, ikiyüzlülük, inat, inkâr, intikam, isyan, itici bulma, iz bırakmak, kaygı, kibir, kin, korku, kötülük, küçümseme, minnet, mutsuzluk, nefret, öfke, övünç (gurur), öykünmek, perişanlık, pişmanlık, şaşırma, şikâyet, şüphe, telaşa kapılma, utanmazlık, üzüntü, üzüntüyü arttırmak, yalnızlık” başlıkları altında olumsuz duygular bağlamında bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar kelimeler: Divan Şiiri, Atasözü, Olumsuz Duygular, Olumlu Duygular.

Evaluation Of Proverbs In Divan Poetry In The Context Of Negative Emotions

Abstract

The proverbs that include undeniable examples of all aspects of social life are expressed in a beautiful and simple way of communicating common feelings and thoughts. In these words, it is possible to see everything about the

* Kırklareli Anadolu Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

life of the community to which it belongs. The artist who grows up in society is also influenced by the way in which the society in which he lived is felt and thought, and reflected in the work he brings to this fruitful event. In the poetry of our classical poets, poetry, whose poetry has clearly manifested itself and has been criticized especially by the distance from the society, has put forward successful examples of such criticisms that have been made to them for years by using the common proverbs of the people in their works. For this article, four works printed with today's letters, which feature the proverbs in the divan poem, were examined and proverbs in these four works "Cruelty, take damn, make damn, cry, habit, insubordination, extremism, to be distracted, separation, curse, selfishness, boredom, to give up one, not being serious, despair, shyness, trouble shooting, exclusion, hostility, mischief, cruelty, troublemaker, forget the past, homesickness, heartbreak, insecurity, rejoice in the disease, frustration, imagine, do not enjoy the hayattan, marvel, ambition, treachery, sadness, to disgusted, hypocrisy, stubbornness, denial, revenge, rebellion, repulsive finding, leave a trace, anxiety, arrogance, hatred, fear, evil, disdain, gratefulness, unhappiness, hate, anger, pride, emulate, wretchedness, regret, do not be surprised, complaint, doubt, frustration, shamelessness, sadness, increase sorrow, loneliness" under the headings of negative emotions.

Keywords: Divan Poetry, Proverb, Negative Feelings, Positive Feelings.

Giriş

"Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l âvâmdır, lisanından sadır olduğu bir milletin mahiyet-i efkârna delâlet eder." diyen Şinasi atasözlerinin, halkın hikmetli sözleri olduğunu dile getirir ve bu sözlerin lisanından ortaya çıktığı milletin fikirlerine işaret ettiğini söyler. Şinasi'de olduğu gibi atasözleri üzerinde çalışma yapan pek çok araştırmacı da bu sözleri düşünce, din, ahlak, hukuk, ekonomi, iktisat, eğitim, sosyoloji, psikoloji, gelenek ve görenek, tarih, ahlak, folklor, sosyal hayat, doğa olayları vb. konulardan bahseden ulusal varlıklar olarak değerlendirir.

Türkçenin varlığının ilk yazılı eserleri olarak bilinen Orhun Yazıtları'nda görülmeye başlanan atasözleri sonraları bugün hâlâ kullandığımız atasözü örneklerini içeren Dîvânü Lugati't-Türk'te ve akabinde Kutadgu Bilig, Atabetü'l-Hakâyık, Divân-ı Hikmet gibi İslamî dönemin ilk eserlerinde görülür. Zaman içerisinde Yunus Emre, Gülşehri, Âşık Paşa vb. sanatkârların dinî-tasavvufi bir nitelik taşıyan didaktik eserlerinde atasözlerinin şiire yansıdığı dikkati çeker. Divan şiirinin klasik bir hâl almaya başladığı 15. yüzyılda özellikle Necâti Bey'in de tesiriyle atasözleri Divan şiirinde daha sık görülmeye başlar. Aslında Halk Edebiyatı ürünü olan bu anonim ürünlerin Divan şiirinde kullanılması hem bu sözlerin günümüze kadar ulaşmasına katkıda bulunmuş hem de yüzyıllardır halktan kopukluğuyla anılan, bundan dolayı da eleştirilen Divan şiiri ve şairlerinin halk diline ve söyleyişlerine çok da uzak olmadıklarını ispatlamıştır. 15. yüzyıldan itibaren atasözleri ve deyimler bir araya toplanmaya çalışılarak müstakil eserler meydana getirilmiştir. Güvâhi'nin "Pend-nâme"si, müellifi bilinmeyen bir eser olan "Manzûm ve Musavver Durûb-ı Emsâl", Edirneli Hıfzı'nın "Manzûme-i Durûb-ı Emsâl"i, şairi ve müstensihî belli olmayan bir mecmuanın elli sayfasını kaplayan "Darb-ı Meseller ve Uygun Beyitler" adlı eser, Şinasi'nin "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye"si, Ali Emîri'nin "Durûb-ı Em-

sâl”i, Edirneli Ahmed Bâdi’nin “Armağan” adlı eseri, Dehri Dilçin’in “Edebiyatımızda Atasözleri”, E. Kemal Eyüboğlu’nun “On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler”i bu müstakil eserlerin başlıcalarıdır.¹ Makalemiz, “Güvâhî’nin Pend-nâme’si, Şinasi’nin Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye’si, Ahmet Bâdi’nin Armağan’ı, E. Kemal Eyüboğlu’nun On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözü ve Deyimler”i olmak üzere atasözü ve deyimlerle ilgili günümüz harfleriyle basılmış olan dört eser taranarak meydana getirilmiştir. Makalemizdeki ana başlıklarda kullandığımız dipnotlar, çalışmamızın temelini oluşturan bu kitaplarda yer alan diğer örneklerin buldukları yerleri göstermektedir. Bu dipnotlar hazırlanırken de makalemizi oluşturmak için taradığımız dört kitapta yer alan numara sistemi dikkate alınmıştır. Ana başlıklarda kullanılan dipnotlarda eseri oluşturan yazarın ismi, ilgili atasözü veya atasözlerinin bu eser içinde yer alan numaraları verilmek suretiyle bir düzen oluşturulmuştur. Atasözlerinin açıklaması için de Ömer Asım Aksoy’un “Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü” adlı eserinde yer alan açıklamalar temel alınmış, Aksoy’un eserinde bulunmayan atasözlerinin açıklamaları da tarafımızdan yapılmıştır. “Çok gülen, çok ağlar” örneğinde olduğu gibi anlamı açıklama gerektirmeyecek kadar açık olan atasözleri için de tekrara düşmemek adına herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Makalemizin başında toplumla ilgili her hususa örnek bulabileceğimiz hikmetli sözler olarak değerlendirdiğimiz atasözlerine biz de atasözlerindeki “duygusal bağlamı” katarak bir katkı yapmayı düşündük.

Duygu kelimesi İngilizcede “emotion” sözcüğüyle karşılanmaktadır ve bu sözcük, sadece duygu kelimesini karşılamamakta “hareket halindeki enerji” anlamına da gelmektedir. İnsanoğluna ait en yüce değerlerden olan duygu ve düşünceler hayatımızın içerisinde önemli yer almış, hayata dair alınan kararlarda sadece aklımız değil duygularımız da işin içerisine girmiştir. İnsanın içsel durumunu, iç dünyasını en güzel şekilde anlatan duygular, sadece içimizde yer almakla kalmamış, bazen içimizdeki duygu durumunun dışımıza da yansıdığı olmuştur. Mutlu, neşeli, huzurlu bir insanın yüz ifadesi ve davranışlarıyla; üzgün, kaygılı, kıskanç ve güvensiz bir insanın yüz ifadesi ve davranışları elbette ki bir olmayacaktır.² Duygular, sadece bireyin iç dünyasını yansıtmakla kalmaz, bireylerin oluşturduğu toplumun ruh halini de ortaya koyar. Gözle görülmeyen, yalnızca içimizde hissettiğimiz bazen dışımıza da yansıttığımız duygularımızı, halkı yansıtan, onun dünyayı duyuş, düşünüş ve algılayış şeklinin kısa ve öz ifadeleri olan atasözlerinde “olumlu ve olumsuz duygular” olarak iki farklı açıdan değerlendirdik. Bundan dolayı bir çalışmamızda yukarıda bahsettiğimiz dört eserdeki atasözlerini “olumlu duygular” açısından değerlendirirken bu makalede de atasözlerini “olumsuz duygular” bağlamında bir değerlendirmeye tâbi tuttuk. İncelediğimiz dört kitaba göre Divan şiirinde yer alan atasözlerinde tespit ettiğimiz olumsuz duygular şunlardır:

¹ Süreyya Beyzadeoğlu - Müberra Gürgendereli - Fatih Günay, “Edirneli Bâdi Efendi Armağan”, *Sources of Languages and Literatures*, 63 Harvard University, 2004, s. XII-XV.

² Tolgahan Gönültaş, *Nefî Divânı’nda Duygular*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2011, s. 6-8.

1. Acımasızlık³

“Dinsizin hakkından imansız gelir.” (Acıması olmayan kişiyi, kendisinden daha acımasız biri yola getirir.)⁴

N’ola ol kâfir-i hüsne havâle etsem ağyârı / Meseldir dinsizin ey dil gelir hakkından imânsız (Neyli / Gazel).⁵

(Ey gönüll! Rakibi o güzellik kâfri sevgiliye havale etsem ne olur? Meseldir ki dinsizin hakkından imansız gelir.)

2. Ah Etmek⁶

“Garibin âhu demiri eritir.” (Düşkün insanların ahı o kadar kuvvetlidir ki demiri bile eritir.)

Niçin etmezsin hazer âhımdan ey dil-ber benim / Kim demişlerdir eritir âheni âh-ı garîb (Defterdâr Kâdirî / İbn-i İfâ / Gazel).⁷

(Ey sevgili! Benim ahımdan niçin hiç sakınmazsın? Ki garibin ahı demiri bile eritir, demişler.)

3. Ağlamak⁸

“Çok gülen çok ağlar.”

Berk-i bârânını seyr eyleyen anar ebrin / Sonu giryânlık imiş nâ-be-mahal handelerin (Hâzık / Gazel).⁹

(Yağmurdaki şiddeti (şimşegi) seyreden bulutu anar. Yersiz, çok fazla olan gülmelerin sonu ağlamak imiş.)

4. Alışkanlık¹⁰

“Alışmış kudurmuştan beterdir.” (Alıştığı işten vazgeçemeyen kişi, kudurmuştan daha azgındır. O işi saldırırcasına yapar.)¹¹

Atâ itme mahalsüz cimriye çok / Kudurmuşdan tadanmış olur artık (Güvâhi).¹²

(Cimri insana yerli yersiz iyilikte bulunma. Çünkü alışmış kudurmuştan beterdir.)

5. Asilik¹³

“Asi kuzuyu kurt yimez.” (Dişli olan, isyankâr kimseye söz geçirmek güçtür. Ona kimse etki edemez.) Giç evlenen veletten assı itmez / Ki âsî kuzuya bil kurt yitmez (Güvâhî).¹⁴

³ Ayrıca bkz. Bâdî, 2163, 5274; Eyüboğlu, 55-8, 73-17, 239-11; Şinasi, 1233.

⁴ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, Cilt: I, İstanbul 1995, s. 243.

⁵ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 73.

⁶ Ayrıca bkz. Bâdî, 3493, 3494, 3856; Şinasi, 2620, 2874.

⁷ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 95.

⁸ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 104-32, 113-4.

⁹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 62.

¹⁰ Ayrıca bkz. Bâdî, 744; Eyüboğlu, 11-4.

¹¹ Aksoy, *a.g.e.*, s. 137.

¹² Mehmet Hengirmen, *Pendname*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 241.

¹³ Şinasi, 211.

¹⁴ Hengirmen, *a.g.e.*, s. 189.

(Geç evlenen kişiden fayda sağlanmaz. Geç evlenen insan olgunlaşacağı için ona söz geçirmek, onu idare etmek zordur. Kendi kararlarını kendi almaya alışık olduğu için asidir ve karşısındaki ne kadar uyanık olursa olsun olgunluğun verdiği güçle bir iş yaparken yanına pek de kimseyi yaklaştırmaz.)

6. Aşırılık¹⁵

“Sofu soğan yemez, bulunca kabını komaz.” (Hoşa gitmeyen işlere yönelmez gibi görünen öyle kişiler vardır ki bu işlere girişince en aşırı yolu tutarlar.)¹⁶

Sakin sanma yemez süfi soğanı / Kabın dahı komaz buldukda anı (Güvâhî).¹⁷

(Sofunun kibarlık yapıp soğan yemeyeceğini düşünme. Bulunca değil soğanı, kabını bile yer, bitirir.)

7. Avunmak

“Kar susuzluk kandırmaz.” (Gerçek gereksemeler, avutucu, oyalayıcı şeylerle karşılanamaz.)¹⁸

Anun menine nâsîh kethüdâlık / Ne ider kar kanduramaz susalık (Güvâhî).¹⁹

(Karın susuzluğu kandırmadığı gibi benliği yüksek olan insanlar da kethüdâlıkla yetinmez, daha iyi görevlere gelmek isterler.)

8. Ayrılık

“Eşinden ayrılan ağlar.”

Eşinden ayrılan ağlar gözüm meseldir bu / Sirişkin eyle revan kim revandan ayrıldım (Veled Çelebi).²⁰

(Gözüm eşinden ayrılan ağlar, diye bir mesel vardır. Gözyaşını akıt ki o uzun boylu sevgiliden ayrıldım.)

9. Bencillik²¹

“Evvel kişiye cân gerek andan cihân gerek.” (İnsan, önce kendini, kendi çıkarını düşünür; sonra sevdiğini ve onun çıkarını.)²²

Neyley hayatı âşık olan derd-i yârsız / Evvel kişiye cân gerek andan cihân gerek (Hayâlî Beğ / Gazel).²³

(Sevgili âşıkın canıdır, en değerlisidir. Âşık olan yârin derdinin olmadığı hayatı neylesin? Önce kişiye can gerek, andan sonra cihan gerek.)

¹⁵ Ayrıca bkz. Güvâhî, 384.

¹⁶ Aksoy, a.g.e., s. 429.

¹⁷ Hengirmen, a.g.e., s. 170.

¹⁸ Aksoy, a.g.e., s. 347.

¹⁹ Hengirmen, a.g.e., s. 180.

²⁰ E. Kemal Eyüboğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş., İstanbul 1973, s. 95.

²¹ Ayrıca bkz. Bâdi, 860, 2081, 2595, 5204; Eyüboğlu, 8-8, 39-1, 86-18, 94-54, 96-33, 122-29, 129-34, 153-5, 237-28; Güvâhî, 696, 810, 888, 1771; Şinasi, 633, 1921, 3705.

²² Aksoy, a.g.e., s. 279.

²³ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 91.

10. Bıkkınlık²⁴

“Papaz her gün pilav yemez.” (Birkaç kez yaptığını gördüğünüz işi bir kişiye her zaman yaptırarak isterseniz onu usandırır, yeter artık! diyecek duruma getirirsiniz.)²⁵

Bir kere aldadur dostu dostunu / Kete yimez her dem papaz dimişler (Şikâri).²⁶

(Dost dostu sadece bir kez aldatır. Çünkü papaz her daim şekerli çörek yemez, demişler.)

11. Çaresizlik²⁷

“Düşenin dostu olmaz (Hele bir düş de gör).” (Zenginle, iş başında olanla herkes dostluk kurar. Çünkü ondan çıkarları vardır. Zengin kişi yoksul düşünce, iş başındaki işten ayrılınca, çevresinde o dostlardan kimse kalmaz. Hepsi, eski dostlarını kötü durumuyla baş başa bırakırlar.)²⁸

Sakin düşme düşene assısı yok / Eğerçi sonra olur kılaguez çok (Güvâhi).²⁹
(Sakin düşme! Düşene kimsenin faydası olmaz. Fakat gerekli gereksiz akıl veren çok olur.)

12. Çekingenlik³⁰

“Sakınan yol bulamaz.” (Bir şey elde etmek isteyen kişi, boş boş oturmalı, onun yolunu tutmalıdır.)

Bed-du`â-yı fukarâdan seni az var sakınır / Sakınan yol bulamaz kim ede hâlin i`lâm (Şeyhî Çelebî / Kasîde).³¹

(Fukaranın bedduasından seni az çok sakınır. Çekingenlik yapan insan halini, anlatmaya yol bulamaz. Ağlamayan çocuğa meme vermezler.)

13. Dert Çekmek³²

“Dertsiz baş yarasız ağaç olmaz.” (Her ağaçta mutlaka bir yara olduğu gibi yaşayan her insanda da dert olur.)

Âdem ki fezâ-yı âleme basdı kadem / Endüh-ı belâya ol oldı hem-dem / Mahsûsdur âdeme belâ-yı âlem / Âlemde belâ çekmeyen olmaz âdem (Fuzûlî).³³

(İnsan yeryüzüne ayak bastığı zamandan beri belanın verdiği sıkıntıyla tanış olmuştur. Âlemin derdi belası insana mahsustur ve dünyada dert çekmedik insan olmaz. Şair, tevriye sanatıyla hem dünyaya gelen her insanın dert çektiğini hem de dert çekmeyenin adam olamayacağını anlatmaya çalışmıştır.)

²⁴ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 59-48; Güvâhi, 700.

²⁵ Aksoy, a.g.e., s. 411.

²⁶ Eyüboğlu, a.g.e., s. 197.

²⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 1276, 1518, 5663; Eyüboğlu, 67-4, 185-36, 154-17, 27, 251-43.

²⁸ Aksoy, a.g.e., s. 253.

²⁹ Hengirmen, a.g.e., s. 121.

³⁰ Ayrıca bkz. Bâdi, 5085; Eyüboğlu, 16- 35, 231-43.

³¹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 190.

³² Ayrıca bkz. Bâdi, 1226, 1524, 1530, 2152, 5102; Eyüboğlu, 68-9, 15, 17, 18, 116-2, 232-18; Güvâhi, 2101, 2108.

³³ Eyüboğlu, a.g.e., s. 68.

14. Dışlanma (Sahipsiz Kalma)³⁴

“Sürüden ayrılan koyunu kurt yer.” (Arkadaşlarından ayrılıp tek başına iş yapma yolunu tutan kişi, koruyucusuz, desteksiz kalır; büyük zararlara uğrar.)³⁵

Sürüsünden ayrılma koyun eğer / İzinden bulur anı yer kurdu yer (Yahyâ Beğ / Kitâb-ı Usûl).³⁶

(Sürüden ayrılan koyuna hiçbir şey olmasa bile onun ayak izini yer kurdu yer ve yine de zarar görmüş olur. Bu yüzden toplumdan ayrılan kişi bir şekilde zarar görmüş olur.)

15. Fesatlık³⁷

“Hasût asla rahat etmez.” (İçinde kıskançlık olan kişi bunun verdiği huzursuzlukla hiçbir zaman rahat yüzü göremez.)

Süd-mend olmaz Şerîfî gayre idenler hased / İller içre söylenür bu “el hâsûdü lâ yased” (Şerîfî).³⁸

(Ey Şerîfî, başkalarının yaptıklarını kıskananlar hiçbir zaman kârlı olmaz. Halk arasında şöyle söylenir: “Haset eden huzur bulamaz.”)

16. Gaddarlık³⁹

“Halka gadredenin âkıbeti hayr olmaz.” (Çevresindekilere kötülük yapanın, haksız yere zulüm edenin sonu hayır olmaz.)

Halka gadreyleyenin `âkıbeti hayr olmaz / Kendi bulmazsa da bir gün olur evlâdı bulur (Lâ-edrî).⁴⁰

(Halka kötülük yapanın sonu hayır olmaz. Yaptığı kötülüğün karşılığını kendi bulmazsa da bir gün mutlaka evlâdı bulur ki evlâtlarımızın başına gelen kötülükler bizi kendi başımıza gelen kötü olaylardan daha çok üzer.)

17. Gammazlık⁴¹

“Dilber gammazı sever.” (Sevgili kötülüğe meyilli olan, hileci, laf taşıyan, fitneci kişileri sever.)

Ne dersem vaz geçmez gamzeden ol çeşm-i pür-gûlar / Meseldür fitnecûlar ülfet-i gammâzdan geçmez (Pertev Paşa).⁴²

(Fitneci dedikoducu gözler, ne kadar tehlikeli olursa olsun sevgilinin yan bakışından vazgeçmez. Fitneciler gammazla yakınlıktan vazgeçmez, diye bir mesel vardır.)

³⁴ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 217-12.

³⁵ Aksoy, a.g.e., s. 435.

³⁶ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 202.

³⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 527; Eyüboğlu, 8-28, 151-7, 159-6; Şinasi, 1877.

³⁸ Eyüboğlu, a.g.e., s. 120.

³⁹ Ayrıca bkz. Bâdi, 3115, 5590, 5591, 5667, 5668; Eyüboğlu, 147-1, 252-7, 10, 14.

⁴⁰ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 113.

⁴¹ Ayrıca bkz. Şinasi, 1212.

⁴² Eyüboğlu, a.g.e., s. 72.

18. Gurbet⁴³

“Gurbette olana taş ne gerek.” (Gurbette olan kişiyi bu durumdan daha çok üzen bir şey yoktur.)

Merkadim üzre benim gelme rakibâ lutf et / Geşte-i gurbet olan seng-i mezârı neyler (Hamdî).⁴⁴

(Ey rakip, lutfet de benim mezarımın üstüne gelme. Gurbette yaşayan, mezar taşını neyler.)

19. Gönül Yıkma⁴⁵

“Gönül yıkan Tanrı'ya ermez.”

Kabedir müminin kalbini yıkma / Kemâlin var deyu bâlâya çıkman (Şem'î).⁴⁶
(Müminin kalbi, Kâbe gibidir, sakın yıkma! İlim irfan sahibiyim, diyerek sakın yükseklere çıkma! Alçakgönüllü ol.)

20. Güvensizlik⁴⁷

“İnanma dostuna, saman doldurur postuna.” (Dost bildiğin herkese inana. Dost sandığın öyle kimseler olur ki kendilerine karşı olan güvenden yararlanarak sana daha kolaylıkla büyük kötülükler yaparlar.)⁴⁸

Gussa vü gamdan Necâti ihtiyât et key sakın / Çok olur kim öldürür yoldaşını yoldaşla (Necâti Beğ / Gazel).⁴⁹

(Ey Necâti! Gam ve gussadan sakın, kendini koru! Çünkü dostun dostu öldürdüğü çok olur.)

21. Kötülüğe Sevinmek⁵⁰

“İlet ile dirilen, mihnet ile can verir.” (Birin başına gelen kötülüğe, eziyete, hastalığa sevinen aynı şekilde eziyet çekerek can verir.)

Ten-i zerdimde görüp illet-i aşkı dedi yâr / İlet ile dirilen mihnet ile cân verir (Hasan Ziyâ'î / Gazel).⁵¹

(Sevgili, benim aşktan dolayı sararıp solmuş vücudumdaki aşk hastalığımı fark edip şöyle dedi: “Hastalık ile dirilen sıkıntı ile can verir.”)

22. Hayal Kurmak⁵²

“Zihî tasavvur-ı bâtil zehî hayâl-i muhâl” (Aslı olmayan boş şeyleri hayal etmek kadar insana zevk veren başka bir şey yoktur.)

⁴³ Ayrıca bkz. Bâdi, 2370; Güvâhî, 827.

⁴⁴ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 107.

⁴⁵ Ayrıca bkz. Bâdi, 2270; Eyüboğlu, 107-4, 6; Şinasi, 1731.

⁴⁶ Eyüboğlu, a.g.e., s. 107.

⁴⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 829, 1992, 3687; Eyüboğlu, 3-47, 40-12, 80-22, 90-2, 115-23, 121-8, 158-1, 174-9, 190-19, 216-1; Şinasi, 614, 1596, 2754.

⁴⁸ Aksoy, a.g.e., s. 296-297.

⁴⁹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 128.

⁵⁰ Ayrıca bkz. Bâdi, 2890; Eyüboğlu, 136-39.

⁵¹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 128.

⁵² Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 3-4.

Bu vech ile özümü ehl-i marifet sanuram / Zehi tasavvur-ı bâtil zehi hayâl-i muhâl (Fuzûlî).⁵³

(Olmayacak, gerçekleşmeyecek güzel şeyleri kafasında canlandırıp imkân-sız ve boş hayallere kapılan şair, bu yaptığıyla kendini ehl-i marifet sanır. Hâlbuki düşündüğü şeyler boş birer hayalden ibarettir. Fakat bu bile şaire mutluluk verir.)

23. Hayret⁵⁴

“Hacı sandığımızın haçı koltuğundan çıktı.” (İyi sandığımız, öyle kabul ettiğimiz kişiler gerçek kişiliğini gizler ve zamanla kötü bir kimse olduğu anlaşılır.)

Ey sanem zünnâr-ı zülfün halkı bî-dîn eyledi / Her kime hâcî desem âhir çıkar koynunda haç (Sürûrî-i `Atik / Gazel).⁵⁵

(Ey put gibi güzel olan sevgili, senin zünnara benzeyen saçlarına bağlanan insanlar dinsiz oldular. Herkes kâfir saçın sebebiyle dinden çıktı. Zaten hacı sanılan kimselerin koynundan haçları çıkar. İkiyüzlü davranırlar. Şair, din-dar görünen dini suiistimal eden insanları eleştiriyor.)

24. Hırs⁵⁶

“Deveyi yardan uçuran (atan) bir tutam ottur.” (Küçük bir çıkar peşinde koşmak, kimi zaman kişinin yıkımına yol açar.)⁵⁷

Derde düştüm ârzü-yı sebz-i hatt-ı yârdan / Bir tutam ot uçurur çünkü deveyi yârdan (Emin Hilmi-Trabzonlu / Gazel).⁵⁸

(“Sevgilinin taze hattına olan arzum beni derde düşürdü.” diyen şair, sebz-i hatt ile ot arasında benzerlik kurarak deveyi yardan uçuranın da bir tutam ot olduğunu söyler.)

25. Hıyanet⁵⁹

“Emanete hıyanet olmaz.” (Emanet olarak bize bırakılan şeyi iyi korumamak, kendi yararımıza kullanıp yıpratmak, törelerimize ve doğruluk kurallarına aykırıdır.)⁶⁰

Diler isen alma emanet / Hasb-i hâlimden hikâyet eyleye / Ol emânetdür hiyânet eyleme / Kimseye anı rivâyet eyleme (Zarîfî Ahmed Baba).⁶¹

(En doğrusu kimseden emanet bir şey almamaktır. Eğer almak zorunda kaldıysan da ona ihanet etme. Bunu kimseye de söyleme.)

26. Hüzün

“Beklemek ateşten beter.” (Beklemenin verdiği sıkıntı insana ateşten daha çok tesir eder.)

⁵³ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 250.

⁵⁴ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 117-17, 161-5; Güvâhî, 956.

⁵⁵ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 111.

⁵⁶ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 69-54, 111-10, 174-15.

⁵⁷ Aksoy, *a.g.e.*, s. 239.

⁵⁸ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁹ Ayrıca bkz. Bâdî, 2462; Eyüboğlu, 117-23.

⁶⁰ Aksoy, *a.g.e.*, s. 266.

⁶¹ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 90.

Gel kabrime getür beni yerden kıyametim / Dirler çü intizâr olur imiş odan eşed (Sun'î).⁶²

(“Hayatta kalıp sana kavuşmanın seni beklemenin ateşiyle yanacağıma öleyim, kabrime gel de bu sevinçle beni yattığım yerden ayağa kaldır.”)

27. İğrenmek

“Hasta yastıktan ikrah eder.” (Uzun süre yatan hasta yastıktan nasıl iğrenirse, bir işi uzun süre zorluk çekerek yapan insanlar da yaptıkları işten tiksiniyorlar.)

Olur meyl-i dil efzûn âsitanın taşına her dem / Egerçi resmdür yasdıktan ikrâh eylemek sayru (Fuzûlî).⁶³

(Gönül, her daim senin eşîğinin taşına meyleder. Ona ulaşmaya çalışır. Gerçi kuraldır hasta yastıktan nefret eder, bıkar.)

28. İkiyüzlülük⁶⁴

“Her yüze gülteni dost sanma.” (Yüzümüze karşı gülten herkes bizim için dostça şeyler düşünmez.)

Dost olanlar hep yüzüne gülmeye / Her yüze gülten kişi dost olmaya (Zarîfî Ahmed Baba).⁶⁵

(Dost olanlar her zaman yüzüne gülmeyebilir. Her yüzüne gülten de dost olmayabilir.)

29. İnat⁶⁶

“Davacı kanar, tanık kanmaz.” (Bazen işler tersine döner ve bir konuda karşınızda sandığınız kişiyi kendinize inandırırınız fakat yanınızda sandığınız kişi asla size inanmaz.)

Rahm eder düşman bana etmez o şüh-ı senk-dil / Kâil oldı müddei şahid veli kâil degil (Edîbî).⁶⁷

(Bana düşman bile acırken o taş kalpli sevgili acımaz. Müddei bile sana olan aşkıma inanırken bu aşka şahid olan sevgili aşkıma inanmamakta inat eder.)

30. İnkâr⁶⁸

“Almadım vermem, görmedim bilmem.” (Başının selameti için bildiğin şeyleri bilmezlikten gelme.)

Bin kazâ Hilmî savar meşhûrdur / Görmedim bilmem gibi olmaz siper (Emîn Hilmî-Trabzonlu / Gazel).⁶⁹

(“Görmedim, bilmem.” diyerek etliye sütlüye karışmayan yaşananlardan bihabermiş gibi davranan kişiler bu tavırlarıyla başlarına gelecek bin türlü tehlikeden kendilerini korumuş olurlar.)

⁶² Eyüboğlu, a.g.e., s. 38.

⁶³ Eyüboğlu, a.g.e., s. 120.

⁶⁴ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 136-12.

⁶⁵ Eyüboğlu, a.g.e., s. 128.

⁶⁶ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 151-5.

⁶⁷ Eyüboğlu, a.g.e., s. 63.

⁶⁸ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 186-4.

⁶⁹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 16.

31. İntikam⁷⁰

“Kırk yılda intikam alan ne tez aldım demiş.” (Hayatta öyle insanlar vardır ki kendilerine yapılan kötülüğü bir türlü unutmazlar. Aradan çok uzun yıllar geçse bile fırsat buldukları zaman hemen intikam alırlar.)

Bulunca hasma sabr it fırsat ucın / Alan ivdüm dimiş kırk yılda öcün (Güvâhi).⁷¹

(Düşmanından intikam almak için uygun zamanı bekle, sabırlı ol. Kırk yılda öc alan ne çabuk öcümü aldım, demiş.)

32. İsyân

“Biri yer biri bakar ondan kıyamet kopar.” (Herkesin yararlanabileceği şeyden kimi kişiler yararlanır da başkalarına yararlanma olanağı vermezlerse bundan büyük kavga çıkar.)⁷²

Sen yiyüp ben bakmalı, öyle olur mu ittihâd / Böyle doğru sözler oldu sizce isyânın adı (Eşref).⁷³

(Birin yiyüp ötekinin baktığı yerlerde asla birlik olmaz. Böyle ortamlarda kargaşa çıkması doğaldır. Eşitsizliğin olduğu yerlerde isyanın çıkması kaçınılmazdır.)

33. İtici Bulma

“Nâ-mübârek kademi Nil ü Fıratı kurutur.” (Uğursuz ayağı Nil ve Fırat nehrini bile kurutur.)

Nâ-mübârek kademin basma aman Hind iline / Zulümâtı giderir, âb-ı hayâtı kurudur (Lâ- Edri).⁷⁴

(Aman! Uğursuz ayağını sakın Hint iline basma. Bu uğursuzlukla zulümât ülkesindeki ab-ı hayâtı bile kurutuverirsin.)

34. İz Bırakmak⁷⁵

“Geçer ama deler geçer.” (Başımıza gelen üzücü şeyler mutlaka sona erer, acılar bir gün elbette biter fakat bizde mutlaka bir iz bırakır.)

Peykân-ı gamze tîr-i nîgeh zahm-i cevri-yâr / Durmaz geçer bu kalbimi amma deler geçer (Hamâmîzade İhsân).⁷⁶

(Sevgilinin gamzesinin peykânı, bakışının oku, bana ettiği eziyetlerin yarısı durmaz geçer, bir anlıktır ama bu kalbimi deler de geçer.)

35. Kaygı⁷⁷

“Bin tasa bir borç ödemez.” (Borçlu, üzölmekle borç sıkıntısından kurtulamaz. Çalışıp vermekle kurtulur.)⁷⁸

⁷⁰ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 4-40, 147-4, 158-38, Şinasi, 2230.

⁷¹ Hengirmen, a.g.e., s. 141.

⁷² Aksoy, a.g.e., s. 197.

⁷³ Eyüboğlu, a.g.e., s. 47.

⁷⁴ Eyüboğlu, a.g.e., s. 185.

⁷⁵ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 204-73.

⁷⁶ Eyüboğlu, a.g.e., s. 102.

⁷⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 177, 2785, 3573, 4012; Eyüboğlu, 41-28, 70-32, 113-12, 149-11, 149-26, 158-12, 161-28, 165-9, 169-12, 169-15.

⁷⁸ Aksoy, a.g.e., s. 191.

Yok ol kim dutasın gönlünü hürrem / Ne assı ödemez bir borcu bin gam (Güvâhî).⁷⁹

(Gönlünü neşeli tutmaya çalış çünkü bin üzüntünün bir borcu ödemeye faydası yoktur.)

36. Kibir⁸⁰

“*Kibrin hasmı Allah'tır.*” (Allah kibirin düşmanıdır.)

Çünkü eyleyenin hasmı Hudâdır / Ey gözüm âlemde kibir demişler (Hâki).⁸¹
(Ey gözüm! Dünyada kibirli olanın kendisini başkalarından üstün görenin düşmanı Allah'tır.)

37. Kin

“*Kin ile din bir yerde olmaz.*” (Dinine bağlı insanlar kin tutmazlar.)

Sâf-kalb ol kimseye tutma sakın kalbinde kin / Fahr-ı âlem didi sığmaz kin ile bir yerde din (Muhibbi).⁸²

(Temiz kalpli ol, sakın kalbinde kimseye kin tutma. Âlemin övüncü olan Hz. Muhammed “*Kin ile din bir yere sığmaz.*” demiştir.)

38. Korku⁸³

“*Korkak bezirgân ne kâr eder, ne ziyan.*” (İş yapmaya korkan tüccar, kendisini zarardan korumuş olur ama kazanç da sağlayamaz).⁸⁴

Eden her kârını mizân-ı insâf ile sencide / Bu bâzâr-ı belâda sûd görmezse ziyân çekmez (Sünbülzâde Vehbî / Gazel).⁸⁵

(Her kazancını insaf terazisiyle tartanlar bu bela pazarında kâr etmezse bile zarar görmezler.)

39. Kötülük⁸⁶

“*Ocak söndürenin ocağı söner.*” (Başkasının ailesine zarar verenin bir gün kendi ailesi de zarar görür.)

Akıtma kimse yaşın olma bedhû / Elünle ocağuna koymağıl su (Güvâhî).⁸⁷
(Kimsenin gözünün yaşını akıtma, kötü huylu olma. Kendi elinle ocağına su koyma. Bir gün gelir bu gözyaşları senin ocağını da söndürür.)

40. Küçümsemek⁸⁸

“*Komşu kızı çapar olur.*” (Her zaman elimizin altında bulunan insanlar değersiz olur.)

⁷⁹ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁰ Ayrıca bkz. Bâdi, 1554; Eyüboğlu, 112-7, 116-1, 182-10, 247-45.

⁸¹ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 160.

⁸² Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 163.

⁸³ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 169-6, 169-8; Güvâhî, 750.

⁸⁴ Aksoy, *a.g.e.*, s. 368.

⁸⁵ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 156.

⁸⁶ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 244-22; Şinasi, 1560.

⁸⁷ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 190.

⁸⁸ Ayrıca bkz. Bâdi, 2818, 3227, 4001; Eyüboğlu, 168-4, 208-1; Şinasi, 1600, 2142.

Komşu kızı çapar olur meselin eyleme yâd / Bint-i rez olalı hem-sâye-i bezm-i zühhâd (Hâtem / Gazel.⁸⁹

(Şarap, zahidin bezminin komşusu olduğundan beri, sakın “Komşu kızı çapar olur.” meselini hatırlama.)

41. Minnet (İtibar)⁹⁰

“Ay görmüşün yıldıza minneti yoktur.” (Bir şeyin çok üstününü, çok güzeli ni görmüş olan kimse, ondan daha az değerde olanını beğenmez.)⁹¹

Kim ola andan özge hüsn ü bay / Tanum yok ıldıza çün görmüşem ay (Güvâhî).⁹²

(Ay görmüşün yıldız görmüşe itibarı olmadığı gibi her türlü zenginlik ve güzelliğe sahip olan insanların da diğerlerine minneti yoktur.)

42. Mutsuzluk

“Odsuz ev kutsuz ev” (İçinde ocak yanmayan ev mutsuz evdir.)

Bu söynük gönlüne bir hûbi sevdür / Ki odsuz ev bilürsin kutsuz evdür (Sûzî Çelebi).⁹³

(Bu sönmüş olan gönlüne bir güzel sevdur ki bilirsin içinde ocak tütmeyen evlerde mutsuzluğun hâkim olması gibi, içinde aşk ateşi olmayan gönüllerde de aynı şey yaşanır.)

43. Nefret⁹⁴

“Akreb etmez akrabânın akrabâya ettiğın.” (Kişiye, kimileyin hısıımı öyle kötülük eder ki bunu düşman bile yapmaz. Çünkü hısıım, kişinin içini, dışını ve nereden vurabileceğini çok iyi bilir.)⁹⁵

Yoktur zamânede haşerât içre bildiğım / İnsâna akrabâ-yı cefâ-cüdan `akrebi (Belîğ / Gazel).⁹⁶

(İnsana cefa çektiren akrabayı tıpkı bir akrebe benzeten şaire göre haşereler içinde akrepten daha tehlikelisi yoktur. Bu durum kendi yakınına cefa çektiren akrabalar için de geçerlidir.)

44. Öfke⁹⁷

“Yavuz sirke kendi kabını acıtır.” (Çok öfkeli kişi, kendi sağlığını bozar, vücudunu yıpratır ve işlerini altüst eder.)⁹⁸

⁸⁹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 156.

⁹⁰ Ayrıca bkz. Bâdi, 441; Güvâhî, 1711; Eyüboğlu, 26-40, 29-8, 119-39, 174-25, 182-23, 185-3, 240-43; Şinasi, 1833.

⁹¹ Aksoy, *a.g.e.*, s. 167.

⁹² Hengirmen, *a.g.e.*, s. 184.

⁹³ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 190.

⁹⁴ Ayrıca bkz. Bâdi, 2617; Eyüboğlu, 81-3, 123-1.

⁹⁵ Aksoy, *a.g.e.*, s. 132.

⁹⁶ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 12.

⁹⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 1183, 4179, 5325, 5548; Eyüboğlu, 54-8, 151-3, 157-7, 193-6, 8, 240-50, 58, 245-17, 247-27; Güvâhî, 1456, 1457; Şinasi, 892, 3859, 2551, 3790.

⁹⁸ Aksoy, *a.g.e.*, s. 358.

Sen durup sūfi yüzün ekşittiğinden kime ne / Acıtır bî-çâre yavuz sirke kendi kabını (Necâti Beğ / Gazel).⁹⁹

(Sufi senin ekşi suratın kimin umurundadır. Maalesef ki bu asık suratın faydası yine sanadır. Çünkü keskin sirke zamanla kendi kabını eritir.)

45. Övünç (Gurur)¹⁰⁰

“Yumurtlayan tavuk bağırgan olur.” (Çalışkan ve verimli kişi, kendini göstermek ve yaptığı yararlı işi herkese duyurmak için sesini yükseltir.)¹⁰¹

Manende-i mâkiyân-ı garrâ / Yek beyzâ hezâr fahr ü dâ'vâ (Şeyh Gâlip).¹⁰²

(Bir parça beyazı olup gururlanan tavuk gibi binlerce övünür, hâlbuki yeteneksizdir. Ama sadece ufacak bir ayrıcalık olan bu beyazlığı abartarak anlatır.)

46. Öykünmek¹⁰³

“Davulun sesi uzaktan hoş gelir.” (Öyle durumlar vardır ki içinde yaşayan kimseyi rahatsız eder; uzaktan bakan ise ona imrenir.)¹⁰⁴

Yediği darbe-i endüh ü gamı kendi bilir / Tablın âvâzesi her çend ıraktan hoştur / İş ü işretleri dünyâda bu devletlilerin / Kuru bir tantanadır cümle mâ'îli boştur (Şerbetçibaşı Hurrem Paşa / Kıt'a).¹⁰⁵

(Yediği gam ve üzüntü darbesini yalnızca kendi bilir. Davulun sesi her zaman uzaktan hoş gelir. Devlet sahiplerinin bu dünyadaki şatafatlı hayatları sadece birer kuru gürültüdür. Buna özenmek de boştur. Anlayacağın dışı seni içi beni yakar.)

47. Perişanlık

“Ne kol kaldı, ne kanat” (İnsan bazen yaşadığı sıkıntılardan dolayı düşkün hale gelir.)

Yıkılıp gitti kandesin heyhât / Bir perişân kılık ne kol ne kanat (Sâbit / Kaside / der-medh-i Sultân Ahmed).¹⁰⁶

(Yazık! Mahvolup gitti nerdesin? Bir perişan görüntü ki ne kolu var ne kanadı.)

48. Pişmanlık¹⁰⁷

“Atılan ok geri dönmez.” (İyi düşünmeden yaptığımız öyle işler vardır ki sonra pişman olarak eski duruma dönmek isteriz. Ama artık o duruma dönme olanağı kalmamıştır.)¹⁰⁸

Merd olanlar sözünün ola eri / Çâre var mı ki sühan döne geri (‘Atâyî / Hamse / Sohbetül-Ebkâr).¹⁰⁹

⁹⁹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 226.

¹⁰⁰ Ayrıca bkz. Şinasi, 3901.

¹⁰¹ Aksoy, *a.g.e.*, s. 479.

¹⁰² Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 247.

¹⁰³ Ayrıca bkz. Bâdi, 5098; Eyüboğlu, 64-11, 88-40, 168-18, 232-13; Şinasi, 3625.

¹⁰⁴ Aksoy, *a.g.e.*, s. 229.

¹⁰⁵ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 65.

¹⁰⁶ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 174.

¹⁰⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 4614; Eyüboğlu, 27-11, 88-43, 119-2, 209-59; Güvâhi, 1459, 1766; Şinasi, 404, 3357.

¹⁰⁸ Aksoy, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁰⁹ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 24.

(Mert olan insanlar sözünün arkasında durur, söylediklerini asla yalanlamazlar. Çaresi yoktur ki atılan okun geri alınmayacağı gibi söylenen söz de geri alınmaz. Sonradan pişman olmamak için ne söylediğimize dikkat etmemiz gerekir.)

49. Şaşırma¹¹⁰

“Ummadığın taş baş yarar.” (Elinden bir iş gelmez sandığımız kişi, kendisinden umulmayan önemli işler yapabilir.)¹¹¹

Öğünme olur olmaz yerde yoldaş / Ki beğenmediğin yumruk yarar baş (Güvâhî).¹¹²

(Yoldaş, kendini beğenmişlik yapıp olur olmaz yerde yaptıklarınla övünme. Senin kendini övdüğün bu ortamda hiç beklemediğin insanlar senin yaptıklarından daha iyi şeyler yaparak seni şaşırtabilirler.)

50. Şikâyet¹¹³

“Kimden kime şikâyet.” (Senin şikâyet edeceğin kişi, şikâyet edeceğin merciin başında bulunuyorsa zaten şikâyetin dikkate alınmayacaktır.)

Kime kimden şikâyet eyleyeyim / Sergüzeştim hikâyet eyleyeyim / Ehl-i `ilmin fakirine şimdi / Kimse demez ri`âyet eyleyeyim (Nihâli-Bursalı / Kıt`a).¹¹⁴

(İlim sahiplerinin değer görmediği, cahillerin baş olduğu bir dönemden şikâyet eyleyen şair, bu dizelerde ilme ve ilim sahiplerine değer verilmeyişini eleştirmiştir. Artık onlara riayet eden de kalmamıştır. İlim ve irfan sahiplerinin yerini cahillerin aldığı bir toplumun ahvalini yansıtan şair, kime kimden şikâyet eyleyeceğini bilmediğini dile getirerek dönemin vehametini anlatmaya çalışır.)

51. Şüphe

“İşkilli pazar mideyi bozar.” (Tanıdıklar arasındaki alışverişte, fiyatın ve ödeme koşullarının belirtilmemesi hem kişiyi üzer hem de sonunda bu kişiler arasındaki dostluk bozulur.)¹¹⁵

Sabr eyle işkilli eyleme bazar / Sonradan mideyi bozar demişler (Şem`î).¹¹⁶

(Alışveriş yaparken sabırlı ol. Pazarlığımı baştan et ki sonradan üzülmesin. Çünkü bir işe pazarlıksız giren, işin sonunda haksız çıkar. İş yapan kişilerin arası bozulur.)

52. Telaşa Kapılma¹¹⁷

“Al kaşağıyı gir ahıra, yarası olan gocunur.” (Bir yolsuzluğun sorumluları aranırken o işte kusuru bulunan kişi telaşa düşer.)

¹¹⁰ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 218-20; Şinasi, 3424.

¹¹¹ Aksoy, a.g.e., s. 453.

¹¹² Hengirmen, a.g.e., s. 143.

¹¹³ Ayrıca bkz. Eyüboğlu, 108-1, 186-21, 247-42.

¹¹⁴ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, a.g.e., s. 152.

¹¹⁵ Aksoy, a.g.e., s. 454.

¹¹⁶ Eyüboğlu, a.g.e., s. 140.

¹¹⁷ Ayrıca bkz. Bâdi, 254, 5292; Eyüboğlu, 237-19; Şinasi, 3761.

Birâder eski mesel yâresi olan kocunur / Bu zahm ile hareketden de ihtirâz ederiz (Sâbit / Gazel).¹¹⁸

(İnsanlar bizim yaramızdan ötürü gocunduğumuzu düşünmesinler diye bu yara ile hareket etmekten dahi sakınırsınız. Birader eski meseldir, yarası olan kocunur.)

53. Utanmazlık¹¹⁹

“*Utanmaz yüz, tükenmez söz*” (Ağzından çıkanı kulağı duymayan insanlar, söyledikleri sözlerden utanmazlar.)

Bu dehr-i pür tâabda nâil-i câh olmağa lâbüd / Utanmaz yüz, tükenmez söz, işitmez bir kulak ister.¹²⁰

(Sıkıntılarla dolu bu dünyada amacın, sadece makam ve mevki sahibi olmaksa eğer, bunun için sana utanmaz yüz, tükenmez söz ve işitmez bir kulak gerektir.)

54. Üzüntü¹²¹

“*Bir fenanın yedi mahalleye zararı vardır.*” (Namusunu satmış birisi, yalnız kendi çevresi için değil, daha geniş çevreler için de lekedir. Bu durum, başka konularda, başka ortamlarda da görülür.)¹²²

Bir mülki bir haris-i sitem-kâr için yıkar / Bir kavmi bir münâfık ile târ ü mâr eder (Ziyâ Paşa / Tercî-i Bend).¹²³

(Bir sitemkârın hırsıyla koca bir memleket yok olup giderken bir münâfığın yüzünden koca bir kavim yok olup gider.)

55. Üzüntüyü Arttırmak

“*Yaraya tuz ekilmez.*” (Taze bir acısı bulunan kimsenin üzüntüsü, birtakım söz ve davranışlarla artırılmamalıdır.)¹²⁴

Yüreğe zahm urup belüm bükersin / Dönüb ol zahme yine tuz ekersün (İşknâme / Mehmed).¹²⁵

(Âşığa zulmetmekten zevk alan sevgili, önce âşığın yüreğine büyük yaralar açar, belini büküp iki kat yapar. Sonra da dönüp açtığı bu yaralara tuz ekerek onu perişan hale getirir.)

56. Yalnızlık¹²⁶

“*Yalnızlık Allah’a mahsustur.*” (Tek başına olmak, yüce Allah’a ait bir durumdur. Toplumsal bir varlık olan insan, ancak çevresindekilerle dayanışma ve işbirliği içinde hayatını sürdürür. İnsan tek başına yaşayamaz.)

¹¹⁸ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹¹⁹ Ayrıca bkz. Bâdi, 5543; Eyüboğlu, 148-21, Şinasi, 2070.

¹²⁰ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 231.

¹²¹ Ayrıca bkz. Bâdi, 923, 943, 962, 1147, 1409, 2714, 2946, 3960, 4018, 4021, 4386, 4530, 5421; Eyüboğlu, 42-23, 59-24, 61-5, 80-23, 125-28, 127-25, 171-33; Güvâhi, 1486, 1476, 1528; Şinasi, 866.

¹²² Aksoy, *a.g.e.*, s. 198.

¹²³ Beyzadeoğlu - Gürgendereli - Günay, *a.g.e.*, s. 45.

¹²⁴ Aksoy, *a.g.e.*, s. 111.

¹²⁵ Eyüboğlu, *a.g.e.*, s. 239.

¹²⁶ Ayrıca bkz. Bâdi, 4000; Eyüboğlu, 238-27.

Yalunuz iş tutuban umma uzluk / Ki Tanrı'ya yaraşur yalnuzluk (Güvâhi).¹²⁷

(Yalnız başına iş yapmakla, yalnız kalmakla rahat edeceğini, akıllılık yaptığını düşünme sakın ki yalnızlık sadece Allah'a mahsustur.)

Sonuç

Makalemize konu olan olumsuz duygular,

“Acımasızlık, ah etmek, ağlamak, alışkanlık, asilik, aşırılık, avunmak, ayrılık, bencillik, bıkkınlık, çaresizlik, çekingenlik, dert çekme, dışlanma, fesatlık, gaddarlık, gammazlık, gurbet, gönül yıkmak, güvensizlik, kötülüğe sevinmek, hayal kurmak, hayret, hurs, hıyanet, hüznün, öğrenmek, ikiyüzlülük, inat, inkâr, intikam, isyan, itici bulma, iz bırakmak, kaygı, kibir, kin, korku, kötülük, küçümseme, minnet, mutsuzluk, nefret, öfke, övünç(gurur), öykünmek, perişanlık, pişmanlık, şaşırma, şikâyet, şüphe, telaşa kapılma, utanmazlık, üzüntü, üzüntüyü arttırmak, yalnızlık”

başlıkları altında değerlendirilmiştir.

İnsanoğlu bazen kendi fitratından ötürü bazen de yaşadığı olayların etkisiyle olumsuz duygulara kapılmış, bu etkiyi zaman zaman kendi içinde yaşamış, zaman zaman da etrafına yansıtmıştır. Üstesinden gelemediği bazı zorlukları yenmek için yeri geldiğinde *acımasız* olmuştur. Özellikle dini inancının da tesiriyle *ah almamaya* ve *ah etmemeye* dikkat etmiş, çünkü aldığı ahın bir gün mutlaka kendinden ya da daha da acısı evladından çıkacağına idrakine varmıştır. *Alışkanlığın* ne yaman bir hoca olduğunu öğrenmiş, *âsilik ve aşırılık* gibi olumsuz duygulara kapılmıştır. *Ayrılığın* verdiği acıyla gözyaşı dökmüştür. Sürekli aynı işi yapmanın verdiği *bıkkınlığı*, çaresizlik içinde kıvranmayı kendi ruh dünyasında yaşamış; neticede dünyaya gelen herkesin bir *derdi* olduğunu, yaşayarak öğrenmiştir.

Hasede asla rahat yoktur ve *gaddarlık* edenin akıbeti hayır değildir. İnsan, *gurbette* yaşamının ölümle eş değer olduğu kanaatine varmıştır. *Gönül yıkmalarının* Allah katında çok büyük suç olduğunu idrakine varmıştır. Dostuna bile *güvenmemek*, kapıldığı *boş hayalların* cezasını çekmek, güvensizlik ve hayal kırıklıklarının içinde hayattan zevk almayan bezgin bir tavır sergilemek, hacı sandıklarının bile koltuklarının altında haç gizleyebilecek kadar *güvenilmez* olduğunu görmek, *hursları* uğruna başına büyük dertler açmak, *intizanı* ateşle eş değer görmek ve bu ateşle cayır cayır yanmak gibi acılar çekmiştir. Hiç kimse *inadından* vazgeçmez. İnkâr ne kadar kötü olursa olsun kişinin başından bin belayı def eder. İntikam, isyan, iticilik, insanlarda *kötü bir iz bırakmak*, borcumuzu ödeyememenin oluşturduğu *kaygı*, kendimizi diğer insanlardan üstün görmenin verdiği *kibir*, içimizden bir türlü sıyrıp atamadığımız *kin* duygusu, *korkaklığın* verdiği beceriksizlik, *nefret*, karşımızdakine zarar veriyor gibi görünsek de en çok da kendimize zararı olan *öfke*, yerli yersiz abarttığımız *gurur*, sonunun fayda etmediğini bile bile yaşadığımız *pişmanlık*, içimizden bir türlü atamadığımız *vesvese*, bir kötü yüzünden yedi mahallenin de duyduğu üzü-

¹²⁷ Hengirmen, a.g.e., s. 119.

tü, sırf mevki sahibi olmak için kişiliğimizi bile yitirmeyi göze alarak sahip olduğumuz *utanmaz yüzümüz* ve işitmez kulağımız çiğ süt emmiş olan insanoğlunun emdiği çiğ sütün hakkını verdiğini örnekleyen olumsuz duygulardandır.

Sonuç olarak milletimizin hayat tecrübelerini dile getiren atasözlerinde yer alan duygular değerlendirildiğinde tespit edilen olumsuz duygular, olumlu duygulara oranla daha fazladır. Günümüz harfleriyle basımı yapılan, incelediğimiz dört kitapta duygu ifade ettiğini düşündüğümüz 522 atasözü tespit edilmiştir. Bu tespite göre olumlu duyguları ifade eden 231 atasözü, olumsuz duyguları ifade eden 291 atasözü dikkatimizi çekmiştir. Bu da oran olarak olumlu duygularda % 44'e olumsuz duygularda da % 56'ye tekabül etmektedir. Oran olarak yaptığımız değerlendirmeye göre olumsuz duygular, olumlu duyguların önüne geçmiştir. Daha Türkistan'dan başlayarak son dönemlere kadar göç, savaş gibi çetin mücadeleler vermiş bir geçmişin izlerini taşıyan milletimizin, kendi dünyasını yansıtırken "*neşe, keder, mutluluk vb.*" duygulardan ziyade "*acı, ıstırap, gam, keder, üzüntü vb.*" duygulara daha çok yer vermesini yaşadığı sosyal hayatın kaçınılmaz bir neticesi olarak değerlendirmek mümkündür. Olumsuz duygular, uzun yıllar kendilerine bir yurt edinmenin mücadelesini veren, etrafını çepeçevre saran düşmanlarına karşı sürekli tedbirli ve temkinli yaşamak zorunda kalan toplumumuzun huzursuz ve kaygılı ruh hâlinin doğal bir yansıması olarak atasözlerinde bu şekilde ifadesini bulmuştur. Atasözlerinde olumsuz örneklemeye gidilme sebebi, esasen, olumsuzdan yola çıkılarak verilmek istenen mesajın daha kalıcı kılınmasıdır. Atasözleri uzun bir birikim süreci sonunda ortaya çıkar ve bir hüküm taşır. Olumlu olanın akılda kalıcılığındansa olumsuz olan daha tesirli bir etki yaratır hafızalarda. Dolayısıyla atasözlerinde de olumsuzlama ile verilen hükmün akılda kalıcılığı daha yüksek kılınmıştır.

Kaynaklar

AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, Cilt: I, İstanbul 1995.

BEYZADEOĞLU, Süreyya: *Şinasi Durub-ı Emsal-i Osmaniye*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2003.

BEYZADEOĞLU, Süreyya - GÜRGENDERELİ, M. - GÜNAY, F. "Edirneli Bâdi Efendi Armağan" *Sources of Oriental Languages and Literatures*, 63 Harvard University, 2004.

EYÜBOĞLU, E. Kemal: *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze kadar Şirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1973.

GÖNÜLTAŞ, Tolgahan: *Nef'i Divânı'nda Duygular*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2011.

HENGİRMEN, Mehmet: *Pendname*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

MORRİS, Charles G.: *Psikolojiyi Anlamak (Psikolojiye Giriş)*, Türk Psikolog Derneği Yayınları, Ankara 2002.

ONAY, Ahmet Talat: *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (C. Kurnaz, Düzenleyen), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.

PAKALIN, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1971-72.

PALA, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, LM Yayınları, İstanbul 2003.